

ОЧЕКИВАНЕ СТРУКТУРНЕ ПРОМЕНЕ СРПСКОГ ИЗВОЗА ТОКОМ ПРОЦЕСА ПРИСТУПАЊА ЕУ

Сажетак: Анализе базиране на коефицијентима сличности и класификацијама извоза по факторској интензивности и примењеној технологији указују да после снажног квалитативног погоршања које је наступило током 90-их, до 2006, практично, није забележена битнија квалитативна промена домаће извозне структуре, да би потом могла детектовати блага квалитативна унапређења, посебно интензивна током 2012 и 2013. Значајан раст извоза након 2000 (15,6% просечно годишње) последица је врло ниске базе, преференцијалног третмана на тржишту ЕУ, ефектуирања зоне слободне трговине у региону, почетног учинка реструктурирања домаће привреде, као и ефекта унапређења увоза (раст увоза опреме). Већина земаља које су ушле у ЕУ 2004-07, имале су извозни раст вођен ауто и електро индустријом, што указује шта треба да буде приоритет индустријске политике. Намеће се закључак да је потребно да, осим FIAT-а, дођу и друге компаније из области ауто-индустрије и електро сектора. Без извозне оријентације привреде и раста инвестиција постоји опасност да Србија уђе у привредну стагнацију. У средњем року би се, на основу квалитативног увозног и благог извозног помака, позитивних искустава напредних земаља у транзицији, као и наставка ино-капиталних прилива, могло очекивати додатно структурно унапређење извоза и одржавање његовог умереног раста.

Кључне речи: робни извоз, Србија, раст, 2000-2014, ЕУ, структура, квалитет.

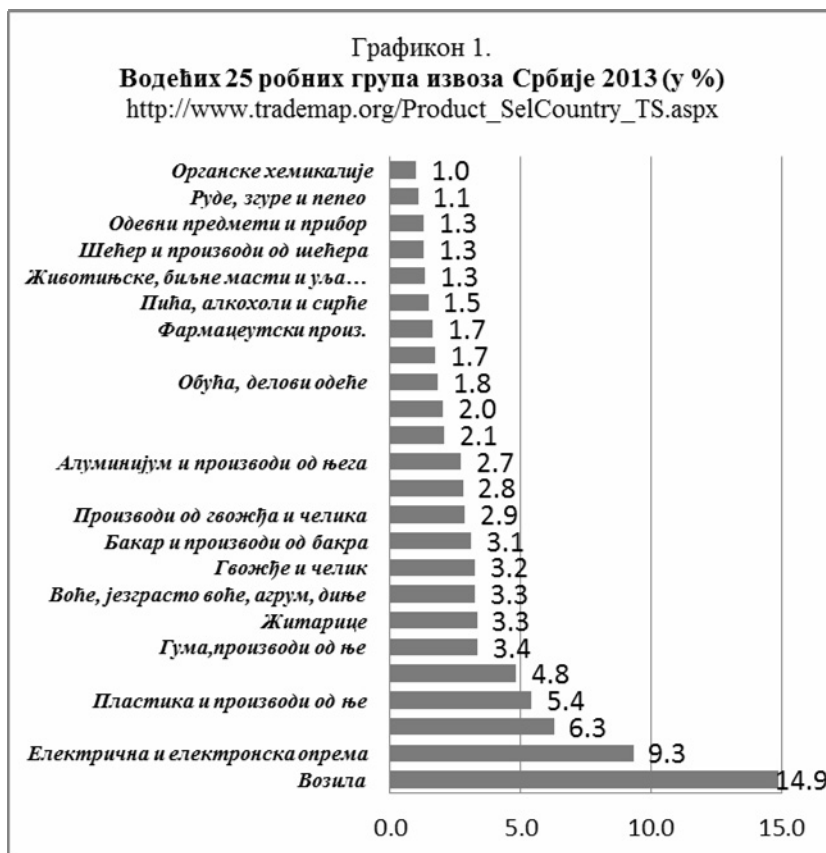
Са отварањем земље, 2000, долази до снажног раста робног извоза. Током прве деценије 21. века робни извоз Србије растао је просечно годишње скоро 15 одсто у еврима. И током три године друге деценије 21. века наставио се динамичан раст робног извоза (чак 26% у 2013). У

последњих неколико месеци раст извоза успорава, али у првом тромесечју ове године, у односу на лане, извоз је ипак већи за 18%. Процене указују да би Србија у овој години могла очекивати одржавање солидне стопе раста робног извоза (оптимистично око 15%, те би робни извоз достигао 12,6 милијарди евра). Тако би у периоду 2000-14. просечна (дискретна) стопа раста робног извоза у еврима износила 15,5%, фактички исто као и у раздобљу 2000-13 (15,6%) (Републички завод за статистику, 2014а).

Дакле, раст домаће робне размене од 2000. био је импозантан, али је остварен са врло ниске базе тако да Србија има у апсолутном изразу врло низак извоз. Робни извоз износио је 2013. само 11 милијарди евра и два пута је нижи од бугарског, тек је прешао хрватски, док је 7,4 пута мањи од мађарског (Központi Statisztikai Hivatal, 2014) и 10,2 пута нижи од чешког (Czech Statistical Office, 2014). Извоз Србије по становнику, од 1530 евра у 2013, је један од најнижих од свих земаља у транзицији (нпр. робни извоз Чешке: 10 740 евра пц; Мађарске 8254 евра пц, Словачка 14627 евра пц (Statistical Office of the Slovak Republic, 2014).

Водеће робне групе српског извоза

На основу Табеле 1. и Графикана 1. видљиво да у 2013. у извозу Србије доминирају возила (путничка), што је последица очекиваног снажног пораста извоза *FIAT*-а, односно ФАС-а, који ће извесно драстично успорити у 2014. Сличан случај био је до 2011. са производима од челика, који су посебно 2008. имали висок извоз (преко милијарду евра). Са одласком *US Steel*-а, почетком 2012, снажно је опао извоз ове робне групе. Константно растући значај за српски извоз има електрична опрема, што је последица доласка бројних страних компанија средње величине у нашу земљу последњих година (нпр. приватизација *Севера* у Суботици). Сличан случај је и са робном група коју чине пре свега машине и котлови, коју добри делом чине компоненташи, који снабдевају стране компаније у домицилним земљама. Пластични проивзоди већ деценијама имају значајан удео у нашем извозу (*Петрохемија* 'вуче' гро овог извоза), али се ради о робама нижег степене обраде. Нове пнеуматске гуме су захваљујући и доласку страних инвеститора (*Мишлен*) снажан ослонац српског извоза на западна тржишта.

Житарице углавном чине значајан део домаћег извоза, (пре свега кукуруз, који се реекспортује преко Румуније у земље Залива), док се слично може рећи и за воће, изнад свега малине. Битна ставка аграрног извоза је и шећер, што је последица повлашћене цене на тржишту ЕУ. Обојени метали, односно бакарне катодe и алуминијумски производи чине стандардно знатан део домаћег извоза, што је у случају бакра последица добре коњунктуре (висока берзанска цена у последњој декади), док је код алуминијума то последица и успешне приватизације (*Импол Севал*). Извоз намештаја расте, мада је и даље испод могућности земље, а сличан случај је и са одевним предметима и обућом, што је повезано са доласком углавном италијанских произвођача (попут *Venetona* и *Calcedonie*). Расте и извоз производа од дрвета и производа од целулозе и папира. Фармацеутски производи су стандардно заступљени са близу

2% укупног извоза, што је легат развијене фармацеутске индустрије (и поред проблема које има *Галеника*), која је ојачана доласком *Štade*.

<i>HS, двоцифрена класификација:</i>	<i>2005</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>
Возила (осим железничких и трамваја)	57,8	178,9	131,2	151,0	198,9	483,9	1647,7
Електрична и електронска опрема	99,0	512,8	457,3	552,1	679,7	881,5	1030,2
Машине, нуклеарни реактори, котлови, итд	188,6	469,7	378,3	399,8	476,0	547,5	694,6
Пластика и производи од ње	240,0	402,3	271,8	359,2	435,0	409,7	597,7
Минерална горива, уља, дестилац. произ..	131,7	256,2	281,1	377,5	361,8	312,2	535,0
Гума и производи од ње	192,0	239,0	184,4	249,7	324,5	305,5	373,0
Житарице	100,0	103,0	234,6	323,1	400,0	522,3	368,6
Воће, језграсто воће, агрум, диње	128,7	228,1	230,5	268,5	320,9	288,2	360,7
Гвожђе и челик	501,4	1034,0	483,8	793,7	790,8	362,0	359,2
Бакар и производи од бакра	185,9	313,4	224,5	381,1	464,4	395,2	342,9
Производи од гвожђа и челика	98,5	260,7	189,2	191,5	219,3	244,1	317,7
Одевни производи, прибор за штрикање..	89,5	196,3	190,1	201,5	215,5	259,4	308,3
Алуминијум и производи од њега	114,6	259,8	166,4	236,4	329,0	319,0	298,8
Намештај, расвета, монтажне зграде	70,0	145,3	123,8	148,8	169,6	188,9	231,2
Папир и картон, пр. од целулозе и папира	77,7	140,8	142,9	162,2	191,5	197,0	222,9
Обућа, доколенице, њихови делови	97,0	164,0	138,3	157,9	193,8	190,5	205,0
Дрво и производи од дрвета, дрвени угаљ	68,4	145,4	111,3	128,8	165,5	175,2	191,4
Фармацеутски производи	81,9	140,6	126,9	148,5	152,4	191,6	183,1
Пића, алкохоли и сирће	44,8	141,3	140,3	135,9	156,6	166,8	162,5

Животињске, биљне масти и уља...	36,3	105,3	93,6	114,3	151,3	159,9	149,4
Шећер и производи од шећера	141,0	118,0	111,4	156,8	130,6	141,8	145,1
Одевни предмети и прибор	104,3	174,6	188,9	102,3	125,7	129,8	142,0
Руде, згуре и пепео	8,6	13,7	13,6	22,4	47,5	76,3	119,2
Органске хемикалије	96,0	172,9	32,8	99,1	46,9	30,1	111,5

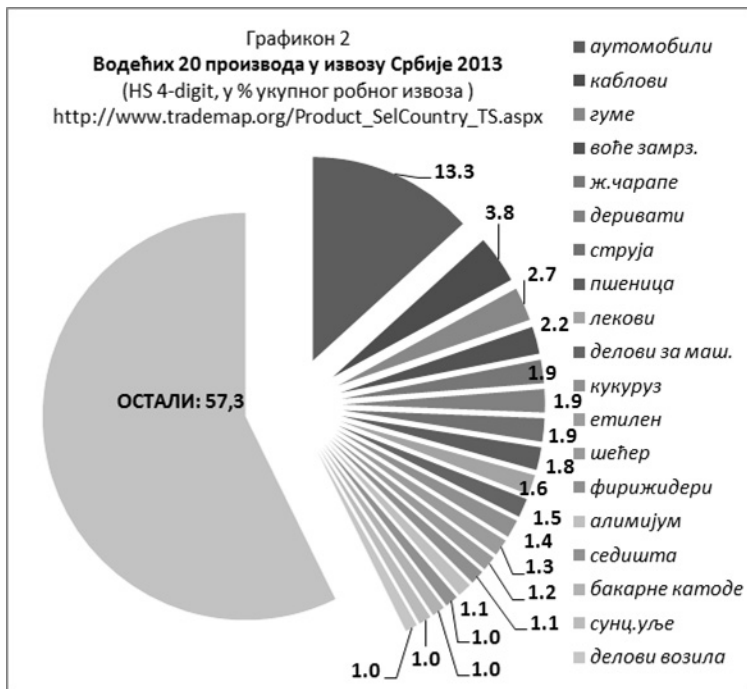
Табела 1.: Робни извоз Србије по најважнијим робним групама (*HS II digit*) у милионима евра (са уделом већим од 1% 2013)

Извор: http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx

Ако се анализира виши ниво дезагрегације (*HS 4 digit*), поред путничких аутомобила видљиво је да су водеће робне групе у извозу Србије 2013. биле: каблови, гуме, смрзнуто воће, хулахопке, нафтни деривати, струја, пшеница, кукуруз, лекови, етилен, шећер, фрижидери, седишта и други делови за возила, сунцокретово уље, итд. Гро извоза Србије чине сировине, односно примарни ресурсни производи, док је удео производа са вишом додатом вредношћу релативно посматрано скроман. Дакле, доминантан део извоза Србије, и поред побољшања у претходне две године, чине прехранбени и аграрни производи, заједно са основним металима (челик, алуминијум, бакар), неметалима, предивима и тканинама, гумама. Најквалитетнији део извоза: машине и транспортни уређаји и хемијски производи још увек имају, компаративно гледано, низак удео у робном извозу наше земље.

Током 2013. српски извоз је повећан за 2,252 милијарде евра, од чега је раст извоза аутомобила 1,16 милијарди евра, што је 51,5% укупно оствареног пораста извоза. Највећи раст вредности извоза, после аутомобила, имали су пшеница (за 127,7 милиона евра), полимери етилена (109,3), електрична енергија (107,3), и изоловани каблови и жица (103,3). Највеће смањење вредности извоза имао је кукуруз, за 284,5 милиона евра. Укупан увоз повећан је за 701 милион евра, у чему је увоз делова за аутомобиле повећан за 935 милиона евра, па је заправо остатак увоза смањен за 234 милиона евра. Производи где је скоро у потпуности суфицит у размени последица домаће новостворене вредности (умањене за увозне енергенте и друге репроматеријале), попут смрзнутог воћа, пшенице, кукуруза, шећара и уља, имамо и производе где суфицит у извозу прати дефицит у увозу делова (*FIAT*).

FIAT, односно *ФАС*, је у периоду јануар-март 2014. имао извоз од 375 милиона евра и на првом је месту листе 15 највећих српских извозника. На другом месту је *НИС* - 73 милиона евр, на трећем *Тигар тајерс* - 61,5 милиона евра, на 4. месту је *ХИП Петрохемија* (52,4 милиона евра), а следе: *Горење* (Ваљево, Стара Пазова и Зајечар: 41,3 милиона), *Железара Смедерево* (41 милиона), *Тетрапак* (35,5 милиона евра). Потом су на листи: *Хемофарм* (32,8 милиона), *Yura* (30,6 милиона), *РТБ Инвест Бор* (28,4 милиона), *Таркет* (27,7 милиона), *Sirmium Steel* (26,1 милиона), *Импол севал* (24,4 милиона), *Vali* (22,8 милиона) и *Leoni* (22,2 милиона евра) (Министарство финансија Републике Србије, 2014).

Током 2012 - 2013. забележен је висок раст извоза, што је највећој мери било последица “искакања” појединих производа у извозу, пре свега путничке аутомобиле. Поред тога, снажан раст бележила је и група производа: електричне машине и уређаји, а у оквиру ових производа највећи удео заузимају изолована жица и каблови (вишеод трећине), те делови за машине и телефонски апарати (највећи део извоза отића је у Немачку, више од трећине, што је доминантно последица извоза домаћих фирми са немачких власништвом). И у категорији: машине, апарати и уређаји у увозу се истиче Немачка (следе Русија и БиХ), а најважније

извозне ставке су: фрижидери и замрзивачи, пумпе за течности и машине за штампу. Код извоза житарица преовладава кукуруз, који се највећим делом, али само формално извози у Румунију (одатле се реекспортује у земље Залива). Код извоза производа од пластике (цеви од пластичних маса, пластични покривачи за подове, тапете, производи за паковање и транспорт робе, полиетиленски производи) главни партнери су били Русија, Украјина, БиХ и Белорусија. Производи од бакра (рафинисани бакар и легуре, бакарне цеви и плоче) највише се извозе у Русију, Чешку, Италију. Производи од алуминијума (плоче и лимови, алуминијумски контејнери и добоши) доминантно се извозе у Немачку, Словенију, Пољску, Русију. Производи од гуме, односно пнеуматске гуме извозе се у Шпанију, Русију, Француску, Немачку, Италију. Практично сви водећи производи у извозу су везани за страни капитал.

Србија је у 2013. 63% робног извоза реализовала у земље ЕУ (2008. удео је био 58,2%), 30% у остале земље Европе и само 7,1% у земље ван Европе. Током 2014 даље се повећава удео ЕУ. У увозу ЕУ учествује 62%, а земље ван Европе учествовале са 19%, а остале земље Европе учествовале са такође 19% (Здравковић, 2014а).

У првом тромесечју 2014. настављен је тренд значајног раст робног извоза (17,9%). На највишем нивоу дезагрегације, према Номенклатури статистике спољне трговине за март 2014, прво место међу извозним производима заузимају дизел аутомобили (снаге до 1500 цм³) са 99 милиона долара, друго место припада извозу дизел аутомобила преко 1500, али испод 2500 цм³ (54 мил. долара); на трећем месту је извоз кукуруза (50 мил. долара); следи извоз аутомобила, паљење свећицом, преко 1000, али испод 1500 цм³ (47 мил. долара); сетови проводника за авионе, возила и бродове извезени су у вредности од 46 милиона долара, а извоз нових спољних гума за аутомобиле вредео је 26 млн. долара, колико износи и извоз смрзнутих малина; извоз делова за ротационе електричне машине износио је 22 милиона долара; аутомобили, паљење свећицом, до 1000 цм³ извезени су за 21 милиона долара; а на 10. месту је извоз хула-хоп чарапа (20 мил. долара) (Републички завод за статистику, 2014б).

Србија је у првом тромесечју 2014. године имала највишу стопу раста извоза на свету, међу земљама за које СТО прати податке (додата је Србија, БиХ, Македонија, ЦГ). Србија је остварила раст за 22,1% (у доларима), а после ње најбржи раст имали су Нови Зеланд (+17,8%), Вијетнам (+15,1%), и Румунија (+14,2%). У врху листе је доста европских земаља и охрабрујући је податак да се у ЕУ догађа опоравак размене унутар интеграције, јер је извоз у остале земље чланице повећан за

7,1%, док је у остале земље повећан за 1,1%. У односу на 2008. годину извоз ван ЕУ повећан је за 19,2%, док је унутар ЕУ смањен за 6% и економска дезинтеграција је продубљивала економску кризу у Европи. У односу на прво тромесечје 2008 године, само пет земаља, међу 64 са подацима, је имало вишу стопу раста извоза од Србије: Вијетнам, Парагвај, Индија, Аустралија и Кина. Србија је са растом извоза за 44,1% била испред Румуније (+43,1%) и Летоније (+42,7%) (Здравковић, 2014б).

Индикативно је и кретање увоза. Наиме, робни увоз је у првом тромесечју 2014, у односу на исти период 2008, мањи за 10,4%, а упркос расту увоза делова за аутомобиле и других инпута извозно оријентисани предузећима, и 11 земаља у Европи имало је дубљи пад увоза, где су на дну листе Кипар, Грчка и Хрватска. Украјина се придружује овом европском друштву на дну светске листе јер је након пада увоза за 11,7% у јануару (према истом месецу 2013), у фебруару имала пад од 23,6%, а у марту за 24,5%. Када се посматра период 2000-2014 раст робног увоза био је спорији од раста робног извоза, и то након кризне 2008. То је условило да покривеност увоза извозом која је била испод половине у првим годинама транзиције дође до близу три четвртине у 2014.

Тренд прилагођавања структуре извоза Србије структури увозне тражње ЕУ

Поставља се питање да ли се структура робног извоза Србије прилагођава структури увозне тражње развијених земаља (ЕУ и САД), што би указивало на потенцијал за убрзавање раста домаћег извоза. Ради тестирања ове хипотезе коришћен је Косинусни и Фингесов и Кренинов модел мерења сличности (различитости) структуре извоза и увоза (степен подударности вектора извоза и вектора увоза), којим је поређена сличност робне структуре извоза Србије и робне (екстерне) увозне тражње ЕУ (и САД). Преузимамо резултате из ранијег научног чланка (Николић, 2014), гд је коришћена структура извоза по СМТК (двоцифрена, Revision 4) за Србију и структура увоза по СМТК (двоцифрена) за ЕУ (и САД). Иначе, сами коефицијенти показују вероватност, односно интензитет тоталне билатералне трговине која може бити очекивана (ако је вредност коефицијената један то би значило потпуну идетиичност робних структура). Сличност посматраних структура је од значаја јер је са евентуално вишим нивоом сличности потребна мања индустријска реалокација, олакшана је монетарна координација и дефинисање других

заједничких политика, повећава се отпорност на асиметричне шокове, убрзава се конвергенција факторских цена и умањује се притисак миграционих токова ка ЕУ (Crespo, 2005). У анализу су затим уведене и успешне (и мање успешне) земље у транзицији, јер тенденције коефицијента сличности, који показују квалитативне промене српског робног извоза, треба посматрати и у ширем контексту поредећи их са истим индикаторима за земље у транзицији од којих су многе оствариле знатне помаке на плану унапређења извоза кроз његово структурално побољшање и апсолутни раст, што би могло да укаже на пожељан будући правац домаћег робног извоза. Компарирањем структуре робног извоза Србије и робног извоза ЕУ и САД у периоду 2000 - 20013. добијени су коефицијенти сличности датих структура, који се дати у следећој табели.

	Фингер-Креинин	Cosinus	Фингер-Креинин	Cosinus
	ЕУ27 (екстерна)		САД	
2000	0,509	0,466	0,485	0,464
2001	0,537	0,531	0,517	0,525
2002	0,527	0,526	0,514	0,491
2003	0,547	0,542	0,508	0,445
2004	0,501	0,453	0,505	0,432
2005	0,479	0,423	0,491	0,417
2006	0,500	0,427	0,482	0,413
2007	0,549	0,468	0,510	0,429
2008	0,557	0,441	0,535	0,434
2009	0,557	0,530	0,539	0,535
2010	0,532	0,486	0,524	0,492
2011	0,553	0,478	0,525	0,484
2012	0,578	0,506	0,581	0,579
2013	0,556	0,474	0,609	0,657

Табела 2.: Индекси сличности између извозне структуре Србије и увозних структура ЕУ и САД

Извор: *Statistical Office of the Republic of Serbia (2014), EUROSTAT (2012), International Trade Center (2013), U.S. Census Bureau, U.S. International Trade Statistics (2014), Nikolić (2014).*

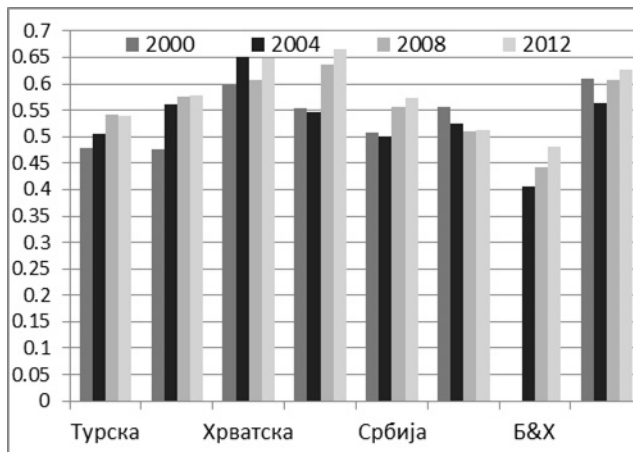
Компарација извозне структуре Србије са екстерном увозном тражњом ЕУ и САД показује да је већ 2001. долази до пораста подударности, да би ови процеси били прекинути већ у следећој години када је дошло до пада сличности посматраних структура. Наредних година, закључно са 2006. бележи се осцилирање вредности ових коефицијената. Током 2007. забележен је раст индикатора сличности, али је на крају

тог периода ипак забележена нешто већа вредност него 2007. Током 2012. раст извоза возила и електричне опрема позитивно је утицао на коефицијенте сличности. И 2013, снажан раст извоза возила побољшао је квалитет извоза Србија, што је видљиво ако структуру домаћег извоза ставимо у однос са структуром увоза САД. Међутим, можемо детектовати пад коефицијената сличности када је у питању поређење структура домаћег извоза са увозном тражњом ЕУ. Ова наизглед необјашњива тенденција последица је имперфектности индикатора. Наиме, екстерна увозна тражња ЕУ има релативно мали удео друмских возила (они су објекат интра-трговине, тј. трговине унутар ЕУ), што знатно редукује ниво слагања две структуре.

Када су у питању балканске земље, на графикону 1 може се видети раст коефицијената сличности извозних структура са увозним структурама развијених земаља (ЕУ и САД) у већини њих. Апсолутни ниво ових индекса је углавном виши него почетком посматраног периода. У период 2000 - 2012. коефицијенти сличности повећали су вредности, али нису достигли критични ниво. Транзиционе земље централне Европе су бележиле раст коефицијената сличности од потписивања „Европских споразума” почетком деведесетих (а и нешто раније, са првим олакшицама ЕУ). У деценији између 1991 - 2001. дошло је до значајног раста сличности извоза Чешке или Пољске са увозом ЕУ15. Дакле, када су у питању напредније земље у транзицији, значајно структурно слагање трговинских структура са ЕУ постигнуто је углавном у другој половини 90-их (Јоветић и Станишић, 2009). Истовремено, бележен је снажан пад коефицијента сличности извоза Румуније и Србије са увозном тражњом ЕУ15 (Николић, 2004). Већ 2000, после знатног раста ових индекса, напредне ЗУТ су имале знатно већу подударност својих извозних структура са ЕУ увозном тражњом, него што 2012. имају изабране балканске земље. Напредне ЗУТ (Пољска, Чешка, Мађарска, Словенија, Словачка), практично, показују пут којим би земље Балкана требало да иду и јасно је да би њихова искуства у трговинској, па и укупној економској, политици требало што више проучавати и примењивати. Индикативно је да су десет кандидата за ЕУ, сада чланова ЕУ, имали малу, или нису имали, корелацију шокова понуде са ЕМУ чланицама (до 2002). Постојала је, дакле, много мања корелација него међу чланицама ЕУ (осим Мађарске, али и Грчка и Ирска су имале малу корелацију). Према томе, две групе земаља су у великој мери биле изложене асиметричним шоковима понуде (Kalcheva, 2006).

Графикон 3
**Индикатори сличности између извозних структура балканских земаља и
 увозне структуре ЕУ (Фингер-Креинин)**

Извор: Николић (2013, пп. 128-130)

На основу Графикона 3 уочава се да је у посматраном периоду код већине изабраних земаља дошло до повећања сличности извозних структура са увозним структурама посматраних развијених земаља. Отежавајући фактор, када је у питању квалитативно побољшање извоза, био континуелно јак раст извоза код већине посматраних земаља, што је „форсирало” извоз заснован на постојећој структури, односно отежавало њену промену. Поред тога, квалитативне, позитивне, тенденције су неретко прекидане, док је сам раст подударности и његова достигнута апсолутна вредности код свих изабраних земаља релативно скромна. Нпр. подударност структура извоза САД и екстерног увоза ЕУ27 је на знатно вишем нивоу, што је и очекивано. Наиме, коефицијенти сличности ове две структуре имају високу вредност будући да се ради од два „земљама” са врло софистицираном разменом (нпр. 2009 Фингер-Креинин индекс износио је 0,676, цосинусни коефицијент 0,694).

Треба нагласити да су релативно мале промене индекса сличности последица споре промене извозних структура, јер је потребан дужи временски период за знатнију економску промену у реалном и извозном сектору. Узроке за низак ниво коефицијента сличности, свакако, треба тражити у потреби ових привреда да, скоро по сваку цену, повећавају свој извоз, што је одржавало висок ниво ресурсно интензивних производа у њиховој извозној структури (ради се, пре свега, о релативно високом учешћу металског и агро-индустријског комплекса, где ове земље

имају компаративне предности), који су у увозној структури код ЕУ или САД знатно мање заступљени.

Дакле, и поред периодичног смањења и повећања од 2000. вредност индикатора сличности структура извоза изабраних земаља и референтних увозних структура је порасла али, укупно узевши, није остварен критичан заокрет. То указује да квалитет извоза изабраних ЗУТ није рапидно унапређен, односно да је задржана његова релативно неповољна структура.

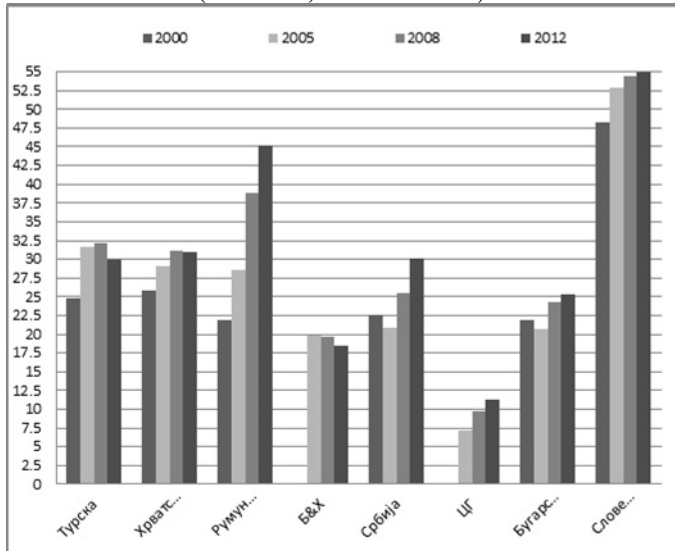
Промене факторске интензивности домаћег извоза

Посматрајући факторску интензивност домаћег робног извоза позитиван је благ, а потом и снажнији, раст удела *medium- and high-tech* и *'skill-intensive'* производа, групација које највише опредељују сумарни квалитет структуре извоза (истовремено, присутан је тренд лаганог пада учешћа ресурсно интензивних производа). На табели 2 може се видети да се удео *'medium- and high-tech'* као и *'skill-intensive'* производа повећао у периоду 2000-2013, и то након 2006, посебно током 2012. и 2013. Генерално, Србија је забележила умерен раст удела ове две групе производа у укупном извозу (раст 2003. је последица снажног раста сектора 79 што је узроковано “проблематичним” укључивањем ремонта авиобна и бродова).

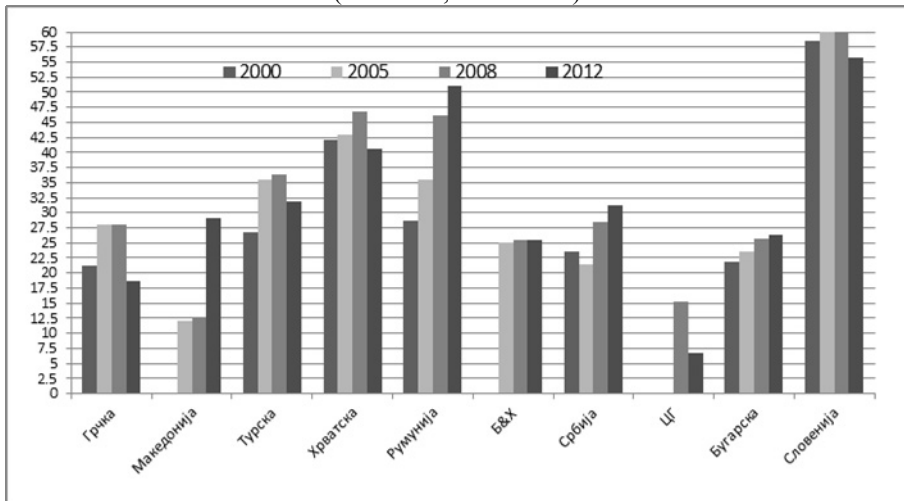
% ук. извоза:	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
medium-and high-tech products	23,5	22,1	20,9	30,5	22,2	21,5	22,3	25,8	28,5	28,0	26,7	26,9	33,0	41,7
skill-intensive products	22,5	20,8	19,9	20,2	21,5	20,8	20,8	23,8	25,4	24,0	24,0	24,3	30,1	39,2

Табела 3.: Тенденција удела *'medium- and high-tech'* производа и *'skill-intensive manufactures'* у укупном извозу 2000-13 (Николић, 2014)

Графикон 4
Тенденција удела ‘skill-intensive manufactures’ у укупном извозу 2000-12
(Николић, 2013: 128-130).

Графикон 5
Тенденција удела ‘medium- and high-tech’
производа у укупном извозу 2000-12
(Николић, 2013: 7-24)

Од 2000. до 2012. већина земаља Балкана такође је бележила раст „medium- and high-tech“ и „skill-intensive“ производа у укупном извозу (Николић, 2013: 128-130). Румунија је имала најбоље резултате, док је нпр. БиХ имала стагнантну извозну структуру. Прогрес у Турској је био евидентан у првих седам година последње деценије. Позиција Србије међу овим земљама је просечна у 2012, што се види на Графиконима 4 и 5, док се већ 2013 наша земља позитивно издваја. У апсолутним изно-сима земље запада Европе, односно ЕУ, имају много боље резултате (Николић, 2013б: 7-24).

Закључна разматрања

Претходне анализе, које су базиране на коефицијентима сличности и класификацијама извоза по факторској интензивности и примењеној технологији указују да после снажног квалитативног погоршања које је наступило после 1990, од 2000. до 2006, практично, није забележена битнија квалитативна промена домаће извозне структуре, да би се после 2006. могла детектовати блага квалитативна унапређења, посебно интензивна током 2012. и 2013. У средњем року, би се, на осно-ву квалитативног увозног и благог извозног помака, искустава напред-них ЗУТ (земаља у транзицији), као и наставка ино-капиталних прилива у наредним годинама, могло очекивати додатно структурно унапређење извоза и одржавање његовог умереног раста.

Србија је од 2000. (закључно са 2008) забележила високе стопе ра-ста укупног извоза од 19% просечно годишње. Значајан раст извоза по-следица је врло ниске базе, преференцијалног третмана на тржишту ЕУ, ефектуирања зоне слободне трговине у региону, почетног учинка рес-структурирања домаће привреде, као и ефекта унапређења увоза (раст увоза опреме). Налази указују да је од 2000. (не рачунајући 2009, када се бележи драматичан пад размене узрокован глобалном економском кри-зом) снажан апсолутни раст извоза остварен уз стагнантност његове структуре све до 2006, односно да је долазило до „форсирања извоза”, што значи да је раст динамизиран и одржаван форсирањем производа ниже фазе финализације, јер домаћа привреда није била краткорочно у стању да унапреди свој извозни сектор. Међутим, имајући у виду врло низак ниво извоза земље и висок спољнотрговински дебаланс, као и релативно кратак период да би предузети реформски захвати дали ефек-та, чини се да Србија и није имала другу алтернативу. Ово, свакако, није пожељан правац јер се, средњорочно посматрано, и такав раст може исцрпети или успорити.

Дакле, Србија сме запостављати релативно мали број извозних производа са компаративним предностима, иако већина њих „носи” малу додатну вредност. Софистициранији производи, изузевши аутомобиле, по свему судећи, још дуго неће моћи да „гурају” домаћи извоз. Већина земаља које су ушле у ЕУ 2004 – 2007. су имале извозни раст вођен ауто и електро индустријом, што указује шта треба да буде приоритет индустријске политике. Иначе, Бугарска је међу ретким земљама које су ушле у ЕУ, а да њихов раст није био вођен ауто и електро индустријом (мада је пре три године и наш источни сусед добио кинеску фабрику аутомобила). Намеће се закључак да је потребно да осим *Фијата* дођу и друге компаније из области ауто-индустрије и електро сектора. Србија, дакле, треба да развија извоз средњих технологија, за шта су пресудне стране инвестиције. Јасно је да без снажне индустрије нема извоза, али и обратно: без извоза нема ни снажне индустрије. Кључ је у реиндустријализацији, и то на новим технологијама, с новим производима и уз настојања да се у том новом контексту међународних односа пронађу могуће нише за проширени пласман домаћих производа. У условима ограничавања потрошње, извоз мора постати основни генератор економског раста и запошљавања. За остваривање раста од 3% до 4% годишње потребно је повећавати извоз у реалном износу за 8% годишње.

Имајући у виду извесно платнобилансно ограничење у наредним годинама Србија се налази пред великим изазовом промене стратегије раста. Наиме, привреда ће морати у значајно већој мери, него до сада, да производи размењиве робе, на ушртб услуга, којима је већим делом гуран раст после 2000. Намеће се закључак да ће извоз играти кључну улогу у будућем (хипотетичком) расту. Самим тим ће питање прилива инокапитала, пре свега директних инвестиција, постати кључ успеха нове економске стратегије. Досадашњи благи квалитативни помаци домаћег робног извоза, који се могу пратити на основу раста референтних коефицијената сличности или пак пораста производа виших фаза прераде у укупном извозу нису довољни и као императив намеће се значајно убрзање започетих позитивних структурних тенденција. Без динамизирања извоза, које не може бити одрживо без његовог структурног унапређења (и кроз освајање нових технологија), које ће бити ослонац значајног пораста извоза на бази веће новододате вредности, Србија ће се наћи у зачараном кругу спорог раста, релативно високе задужености, превелике фискалне неуравнотежености и са тим повезане монетарне ригидности (и реалне ап्रेसијације курса, веће него што конвергенција БДП-а Србије онеме у ЕУ омогућава).

Оформљена структура домаћег извоза не даје објективне шансе за знатнији пораст извоза у целини, али би планирани развој ауто-индустрије, електронске индустрије и сектора информационих технологија, где држава планира да субвенционира инвеститоре, могао да допринесе унапређењу структуре индустријске производње и извоза. Слаба конкурентност домаћих извозника на иностраном тржишту, посебно тржишту ЕУ, као и неприлагођености неценовних перформанси домаћег извоза базични су проблем домаће привреде. Традиционална структура домаћег извоза показује кашњење за структурним променама увозне тражње развијених земаља, те пораст извоза последњих година углавном ослањао на раније инсталиране капацитете, са неретко застарелом технологијом. За осетнији пораст вредност извоза неретко је било неопходно обезбедити знатније повећање физичког обима извоза. То практично указује да су цене домаћег извоза ниже у односу на ефективне цене производа виших фаза прераде, тако да се извозом често остварују губици (ова тенденција је имала за резултат преливање домаће супстанце у иностранство). Да би се овај процес избегао у наредним годинама, потребне су знатне измене у структури домаћег извоза. Међутим, оштар помак у овој структури, који би се уклапао у савремене тенденције структуре увозне тражње, није нимало лак и он подразумева отварање реформског процеса у реалном сектору привреде.

Како је акумулативна способност домаће привреде слаба опет се долази до тезе о огромном значају прилива СДИ за остваривање нове парадигме, извозно оријентисаног, привредног раста. Током 2013. прилив СДИ у Србију износио је 0,7 милијарди евра, док се према процени Народне банке Србије (2014) рачуна да ће у 2014. прилив СДИ износити око милијарду евра, што је, свакако, недовољно.

У студији Ферација и Револтеле (Ferrazzi, Revoltella, 2008) се показује да регион Централне и Источне Европе-СЕЕ (12 земаља, десет нових чланова ЕУ плус Турска и Хрватска) тренутно са Кином субституише понуду коју је некада обезбеђивала „стара“ Европа, посебно у секторима одеће, обуће, текстила, ауто-индустрије, гуме и пластике, машина и апарата, дрвета. Захваљујући овим процесима ЕУ27 данас може бити посматрана као интегрисани простор, где је њен источни део произвођач роба прерађивачке индустрије. „Стара“ Европа ће све више морати да производи идеје, дизајн, патенте, софистицирану робу. СЕЕ земље су се кретале ка производима више фазе финализације захваљујући spill-overs ефектима које су донеле иностране фирме, као и великим СДИ. Дакле, дошло је до успешне дубоке структурне промене привреда ових земаља, од традиционалних сектора као новим “medium high-tech“ производима. Традиционални сектори, попут хране, текстила, обуће,

одеће почели су да губе конкуренцију од ЗУР. Од средине 90-их ове СЕЕ добијају компаративне предности и у технолошки интензивним производима, као што су машине и опрема, транспортни уређаји, електрични и оптички инструменти (посебно у централној Европи, која је била под великим утицајем немачке индустрије). Изненађујуће је да и СДИ у СЕЕ нису базично упућене ка индустријском сектору, ради искоришћавања предности нижих трошкова инпута (то је случај са 37% СДИ), већ да је лавовски део СДИ усмерен ка услугама, и ту у сектор финансија, грађевине, транспорта, трговине, комуникација.

Студија Дамијана, Ројца и Ферјанчичеве (Damijan, Rojec, Ferjančič, 2006) показује да је знатан раст извоза земаља у транзицији био један од најистакнутијих обележја транзиције и процеса интеграције у ЕУ. Приступ тржишту ЕУ је од великог значаја за извозне перформансе, али у потпуности не објашњава разлике између земаља. Показало се да те разлике узроковане унутрашњим факторима расположивости капацитета, где су стабилни институционални фактори, структурне реформе и циљане СДИ у првом плану.

У студији Сапијенце (Sapienza, 2009), разматра се већ устаљена тврдња да се СДИ сматрају алтернативним начинима предузећа за интернационализацијом. Према тој линији мишљења, очекивала би се корелација између извоза и СДИ. Дакле, кључно питање је да ли иностране СДИ подижу извоз у тој земљи? У студији је тестиран однос између СДИ и билатералног извоза из ЕУ15 према СЕЕС земљама (некадашњих 10 централно-европских кандидата за ЕУ) користећи проширени гравитациони приступ који укључује трошкове рада. Резултати студије су подршка теорији комплементарности. Емпиријска анализа примењује гравитациони модел са подацима о СДИ и билатералном извозу ЕУ15 према десет земаља средње и источне Европе и то за раздобље 1999 - 2005. Избор овог скупа земаља домаћина био је направљен према три критеријума: прво, због јаке присутности ЕУ-15 на тржиштима тих земаља, и то као комерцијалног партнера и као директног инвеститора; друго, због атрактивности СЕЕС тржишта, које у процесу придруживања ЕУ, и које нуде подстицаје за СДИ; треће, због забринутости неких чланова ЕУ15 (укључујући и Италију) због смањење стопе раста извоза према тим земљама. Модел се састоји од две једначине. У првој зависна варијабла је извоз из земље „а”ка земљи „б”, док је у другој зависна варијабла токови СДИ од земље „а”до земље „б”. Експланаторне варијабле су: релативна величина тржишта (економска величина земље), економска сличност земаља, разлика у факторској расположивости земаља, удаљеност између земаља и трошкови рада. Ниво извоза и СДИ су порасли током времена због општог економског раста светске еконо-

мије. СДИ могу утицати на ниво и број производа и услуга произведених у датој економији. Извозни токови су под позитивним утицајем величине тржишта, сличности у величини и под негативним утицајем удаљености, што подразумева веће трошкове превоза. Извозни токови су под негативним утицајем разлика у факторској расположивости, што указује на интра-индустријску трговину (у складу са економијом обима на нивоу предузећа). Овде треба поменути да се Србија, слично другим земљама југоисточне Европе, још није у значајнијој мери интегрисала у међународне производне мреже.

У студији Станишића (Станишић, 2008) показује се да постоје две важне последице директних страних улагања на домицилне економије: утицај на економски раст и утицај на извоз. Оба утицаја су веома економски важни за транзиционе економије и њихове перспективе приступања ЕУ. Овај рад испитује статистички однос између прилива СДИ и привредног раста. Резултати не откривају било какву позитивну корелацију између тих двеју варијабли. Недостатак корелације између прилива СДИ и економског развоја је последица методолошких недостатака, а не одсутности позитивног утицаја СДИ. Наиме, проблем произлази из чињенице да су посматране земље у процесу транзиције и структурних реформи, те је смањење производње и запослености последица неефикасности осталих домаћих предузећа, што може неутрализовати или чак имати јачи ефекат од позитивног утицаја СДИ на економски раст.

У сваком случају, без извозне оријентације привреде и раста инвестиција постоји опасност да Србија уђе у привредну стагнацију, и стога је неопходна извозно оријентисана привреда са модернизованом индустријом. За то је, наравно, неопходна и технолошка база, која тренутно постоји у рудиментарном облику. То се може постићи практично само на два начина: или обарањем потрошње у корист капиталних буџетских инвестиција, које би подстакле и извоз или у чувеном механизму обарања курс ради стимулације извоза и смањења увоза (или комбинацијом обе мере). Много тога зависиће од динамике размене на глобалном нивоу и посебно на западу Европе, где постоје јасне назнаке да би 2014. могла бити година опоравка, истина спорог.

Литература:

1. Damijan Jože, Rojec Matija, Ferjancic Maja (2006): "Growing export performance of transition economies: EU market access versus supply capacity factors", *LICOS Discussion Papers*, LICOS - Centre for Institutions and Economic Performance, K.U.Leuven

2. Zdravković, Miroslav (2014a): "Robna razmena Srbije sa Evropom i van nje 2006-2013", <http://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/robna-razmena-srbije-sa-evropom-i-van-nje-2006-2013/>
3. Zdravković, Miroslav (2014b), "Srbija je do poplava imala najbrži rast robnog izvoza u svetu",
4. www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/srbija-do-poplava-imala-najbrzi-rast-robnog-izvoza-u-svetu/
5. Jovetić Slavica, Stanišić, Nenad (2009): „Konvergencija izvoznih struktura evropskih tranzicionih zemalja i zemalja EU15 sa posebnim osvrtom na Srbiju”, *Industrija*, Br. 3, str. 1-19
6. Kalcheva, Katerina (2006): "Institutional Arrangements for Credible Monetary Policy in Transition Countries", in: Motamen-Samadian, Sima (ed.) *Economic Transition in Central and Eastern Europe*, Palgrave-Macmillan, Basingstoke
7. Kovačević, Radovan (2009): "The Structural Characteristics of World Trade and the Merchandise Export of Serbia", *Economic Annals*, No.181, April-June. pp. 55-91
8. Központi Statisztikai Hivatal (2014): „External trade turnover by groups of countries in EUR (2012–)”, Budapest, http://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/i_qkt017.html
9. Ministarstvo finansija Republike Srbije (2014): „Petnaest najvećih izvoznika, januar-jun“, Beograd, www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/Najveci%20srpski%20izvoznici/15%20IZVOZNIKA%20-JANUAR-%20MART.pdf
10. Nikolić, Goran (2004): "Strukturno prilagođavanje robnog izvoza Srbije uvoznom tražnji Evropske unije", *Ekonomski anali*, Br.162, str. 191-207
11. Nikolić, Goran (2013): "Is there a structural improvement in merchandise exports of Balkan countries in the period 2000-2012?" *Economic Annals*, Vol. LVIII, No. 196/January–March, pp. 99-132
12. Nikolić, Goran (2014): "Structural Improvement of the Serbian Merchandise Exports 2000-2013: Comparative Analysis", *The Review of International Affairs*, No. 2, pp. 66-83
13. Republički zavod za statistiku (2014a): *Saopštenje*, God. LXIV, broj 119, Beograd, <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/37/87/st16042014.pdf>
14. Republički zavod za statistiku (2014b): *Spoljnotrgovinska robna razmena Republike Srbije, mart*, Beograd, <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/public/PublicationView.aspx?pKey=41&pLevel=1&pubType=2&pubKey=2335>
15. Sapienza, Elvira (2009): "The interaction between Export and FDI: Central-Eastern Europe and EU15", *Quaderni DSEMS*, Dipartimento di Scienze Economiche, Matematiche e Statistiche, Universita' di Foggia.
16. Statistical Office of the Slovak Republic (2014): Export database, Bratislava, http://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/products/informationmes-sa-ges/inf_sprava_detail/8267a55d-2d86

17. Stanišić, Nenad (2008): "Do Foreign Direct Investments Increase the Economic Growth of Southeastern European Transition Economies?", *MPRA Paper from University Library of Munich, Germany*
18. Ferrazzi, M., Revoltella, D. (2008): „Trade and FDI: The point of view of Central Eastern European countries“, u: Curzio, Alberto Quadrio, Fortis, Marco (eds) *The EU and Economies of Eastern European Enlargement*, Physica-Verlag, Berlin - Heidelberg
19. Finger, Joseph Michael, Krenin, Mordechai (1979): "Measure of Export Similarity and Possible Uses", *Economic Journal*, Vol. 89, December, pp. 905-912
20. Czech Statistical Office (2014): *External trade database, June*, Prague, <http://apl.czso.cz/pll/stazo/STAZO.STAZO?jazyk=EN>
21. Crespo Nuno, Fontoura Maria Paula (2005): "Integration of CEECs into EU Markets: Structural Change and Convergence", *Atlantic Economic Conference*, Lisbon

EXPECTED STRUCTURAL CHANGES OF SERBIAN EXPORTS DURING THE EU ACCESSION PROCESS

Summary: Analysis based on similarity coefficients and classification of exports by factor intensity and applied technology indicate that, after a strong qualitative deterioration that occurred during the 90s, until 2006 we practically not observed important qualitative changes in domestic export structure. After 2006 it can be detect mild qualitative improvements, especially intense in 2012 and 2013th. Significant export growth since 2000 (15.6 % on average per year) resulted from a very low base, preferential treatment in the EU market, the effectuation of free trade zone in the region, the initial impact of the restructuring of the domestic economy, as well as effect of improving import (through growth of import equipment). Most of the countries that joined the EU in 2004-07, had an export-led growth by auto and electronics industries, which indicates what should be the priority of domestic industrial policy. The conclusion is that we need to attract (apart Fiat) and other companies in the automotive industry and electronics sector. Without the export orientation and the growth of investment there is a risk that Serbia enters into economic stagnation. In the medium term, given the mild import and export advances, the experience of advanced countries in transition, and the expected continuation of foreign capital inflows, we can expect further structural improvement of exports and maintaining its moderate growth.

Key words: merchandise exports, Serbia, growth, 2000-2014, EU, structure, quality.